

5. Walne Zebranie Stowarzyszenia Bibliistów Polskich i 46. Sympozjum Bibliistów Polskich (Wrocław, 16–18 września 2008)

Bibliści polscy zebrali się tym razem we Wrocławiu, mieszkali w gmachu Metropolitalnego Wyższego Seminarium Duchownego, natomiast spotkania miały miejsce w auli Papieskiego Wydziału Teologicznego.

5. Walne Zebranie Stowarzyszenia Bibliistów Polskich

We wtorek 16 września 2008 wieczorem odbyło się 5. Walne Zebranie Stowarzyszenia Bibliistów Polskich. Otworzył je przewodniczący stowarzyszenia ks. prof. dr hab. Waldemar Chrostowski (UKSW) modlitwą ofiarowaną także za zmarłych w ostatnim czasie członków stowarzyszenia: ks. dr. Bernarda Wodeckiego SVD (13 lipca 2008) i prof. dr. hab. Anny Świderkówny (16 sierpnia 2008). W swoim wystąpieniu na zakończenie pięcioletniej kadencji zarządu (2003–2005) wymienił najpierw dokonania minionego okresu, do których zaliczył utworzenie stowarzyszenia (5 grudnia 2003) i jego wzrost (obecnie liczy ono 245 członków zwyczajnych i jest najprężniejszym środowiskiem teologicznym w Polsce); założenie przy stowarzyszeniu Dzieła Biblijnego im. Jana Pawła II (2005), którego przewodniczącym jest ks. prof. dr hab. Henryk Witczyk (KUL); regularne i udokumentowane prace zarządu stowarzyszenia; zorganizowanie sympozjów bibliistów w Gdańsku, Łowiczu, Kaliszu, Pelplinie i Wrocławiu; wydanie 5 numerów „Zeszytów Naukowych Stowarzyszenia Bibliistów Polskich”; wypracowanie regulaminów: walnego zebrania, zarządu, członkostwa zwyczajnego i honorowego, wyborów zarządu, przyznawania nagrody; wydawanie ksiąg pamiątkowych i przyznawanie członkostwa honorowego osobom zasłużonym dla bibliistyki; integracja środowiska: bliższa współpraca naukowa bibliistów i ośrodków, pamięć o chorych i zmarłych naukowcach. Z kolei główne zadania stojące przed nowym zarządem są według niego następujące: aktualizacja danych bio- i bibliograficznych; rozwijanie strony internetowej; kontakty i wymiana z zagranicą; opracowanie zasad członkostwa stowarzyszonego dla niekatolików zajmujących się Pismem Świętym; przygotowanie kolejnych sympozjów, zwłaszcza 50. jubileuszowego.

Następnie skarbnik ks. prof. dr hab. Tomasz Jelonek (PAT) złożył sprawozdanie dotyczące finansów stowarzyszenia. Bilans wydatków i dochodów w minionym roku zamknął się sumą ponad 3 400 zł. Sprawozdanie zostało przyjęte w głosowaniu.

Po nim głos zabrał ponownie ks. prof. Waldemar Chrostowski i przedstawił wnioski zarządu o nadanie członkostwa honorowego ks. prof. dr. hab. Janowi Łachowi z Warszawy oraz ks. prof. dr. hab. Janowi Kantemu Pytlowi z Poznania, krótko naświetlając ich sylwetki i osiągnięcia naukowo-dydaktyczne. Wnioski te zostały również przyjęte w głosowaniu – obaj bibliści dołączyli więc do grona osób wcześniej wyróżnionych takim członkostwem: abpa Henryka Muszyńskiego, bpa Jana Szłagi, ks. prof. Józefa Kudasiewicza i ks. prof. Ryszarda Rubinkiewicza SDB. Na koniec przewodniczący podziękował całemu zarządowi za dobrą i owocną współpracę: ks. prof. Henrykowi Witczykowi, wiceprzewodniczącemu, ks. prof. Tomaszowi Jelonkowi, skarbnikowi, s. prof. dr. hab. Ewie Jezierskiej OSU (PWT we Wrocławiu), ks. prof. dr. hab. Bogdanowi Ponizemu (UAM) i ks. dr. Hubertowi Ordonowi SDS (KUL). S. prof. Ewa Jezierska w imieniu zarządu i wszystkich członków stowarzyszenia wyraziła wdzięczność ks. prof. Waldemarowi Chrostowskiemu za mądre i oddane przewodniczenie polskim biblistom katolickim w ostatnim pięcioleciu.

Pod okiem ks. dr. Huberta Ordona przeprowadzone zostały wybory nowego zarządu na lata 2008–2013. W wyniku serii głosowań weszli do niego: ks. prof. Waldemar Chrostowski jako przewodniczący, ks. prof. Henryk Witczyk jako wiceprzewodniczący oraz jako członkowie: ks. prof. dr. hab. Antoni Tronina (KUL), ks. prof. dr. hab. Waldemar Rakocy CM (KUL), ks. o. dr. hab. Ryszard Sikora OFM (UAM), ks. dr. hab. Krzysztof Bardski (UKSW) i ks. dr. hab. Artur Malina (UŚ).

Ks. prof. Waldemar Chrostowski podziękował w imieniu nowego zarządu wszystkim głosującym za zaufanie i obiecał, że zarząd doloży wszelkich starań, by stowarzyszenie mogło dalej się rozwijać. Przypomniiał, że w najbliższym czasie bibliści powinni skoncentrować się na roku św. Pawła (29 czerwca 2008–2009), 12. Zwyczajnym Zgromadzeniu Ogólnym Synodu Biskupów w Rzymie (październik 2008) poświęconym *Słowu Bożemu w życiu i misji Kościoła* oraz uroczystościach związanych z setną rocznicą powstania Papieskiego Instytutu Biblijnego w Rzymie (maj 2009). Zasugerował, by liczna reprezentacja stowarzyszenia wzięła udział w obchodach tego jubileuszu, zwłaszcza absolwenci instytutu. On sam będzie uczestniczył w obradach Synodu Biskupów w roli eksperta mianowanego przez papieża Benedykta XVI obok mianowanego również przez papieża kard. Stanisława Dziwisza oraz wyznaczonych przez Konferencję Episkopatu Polski abpa Mariana Gołębiewskiego, abpa Stanisława Gądeckiego, bpa Zbigniewa Kiernikowskiego i w razie potrzeby zastępstwa bpa Jana Szłagi. Zapewnił, że podzieli się tym wyjątkowym doświadczeniem z członkami stowarzyszenia.

46. Sympozjum Biblistów Polskich

Pierwszy dzień 46. Sympozjum Biblistów Polskich (środa 17 września 2008) został rozpoczęty mszą świętą w kaplicy seminaryjnej pod przewodnictwem abpa Mariana Gołębiewskiego, metropolity wrocławskiego. Na wstępie ks. prof. Waldemar Chrostowski podziękował mu za drugą już gościnę, bo w 2003 roku przyjmował on już biblistów jako biskup koszaliński. W homilii arcybiskup zachęcił uczestników do umiłowania słowa Bożego na wzór św. Pawła apostoła. Objawia nam ono nie tylko prawdę, ale przede wszystkim miłość, o której przypomniał czytany w liturgii Pawłowy hymn o miłości (1 Kor 13). Trzeba mieć duszę dziecka, by przyjąć słowo Boże, i duszę poety, by je zrozumieć, a potem – co jest najtrudniejsze – wcielić w życie, uczynić swoją ojczyzną (Roman Brandstaetter). Powołaniem egzegety jest zgłębianie Biblii i przybliżanie jej ludziom, aby stała się również ich ojczyzną. Nie jest to łatwe, gdyż obecne pokolenie odnosi się krytycznie do głosicieli słowa Bożego podobnie jak pokolenie współczesne Jezusowi (Łk 7, 31–35). Przykład i wstawiennictwo patrona dnia św. Roberta Bellarmina, kardynała i doktora Kościoła, może pomóc biblistom wypełnić dobrze ich zadanie w Kościele.

Po śniadaniu rozpoczęły się obrady sympozjum w auli Papieskiego Wydziału Teologicznego. Ks. prof. Waldemar Chrostowski przywitał wszystkich uczestników i zainicjował modlitwę, po czym głos zabrał abp Marian Gołębiewski. Pogratulował nowemu zarządowi i wyraził radość, że po 34 latach sympozjum znów odbywa się we Wrocławiu. Następnie przedstawił krótko burzliwą historię diecezji wrocławskiej i Wydziału Teologicznego we Wrocławiu. Potem uwrażliwił wszystkich na konieczność pogłębiania szacunku dla słowa Bożego. Ma się on wyrażać zwłaszcza w czasie sprawowania mszy świętej poprzez traktowanie liturgii słowa równie poważnie jak liturgii ofiary. Lekcjonarz powinien pozostać na ambonce i być otoczony podobną czcią jak Najświętszy Sakrament. Nie można go usuwać po przeczytaniu ewangelii, homilia bowiem powinna nawiązywać do czytań biblijnych. Wymaga to zmiany mentalności ludu Bożego, która musi rozpocząć się od księży, zwłaszcza biblistów. Arcybiskup życzył uczestnikom owocnych obrad i miłego pobytu we Wrocławiu.

I sesję poprowadził ks. prof. dr hab. Jan Załęski (UKSW). W jej ramach wygłoszone zostały dwa referaty. Ks. prof. Waldemar Rakocy mówił o *Pawłowym doświadczeniu Chrystusa pod Damaszkiem: nawrócenie czy powołanie?* W dyskusji toczonej na ten temat od lat zajął stanowisko pośrednie: to, co przeżył apostoł pod Damaszkiem, było powołaniem ze strony Boga, a nawróceniem ze strony Pawła. Ks. dr Stanisław Wronka (PAT) zwrócił

z kolei uwagę na *Stosunek św. Pawła do niechrześcijan*. Zdaniem prelegenta odniesienie do Żydów i pogan ze strony apostoła zarówno w jego wywodach teoretycznych, jak i w zachowaniach praktycznych było zróżnicowane, wielopoziomowe. W sprawach dotyczących wprost Chrystusa i Jego Ewangelii Paweł był stanowczy i nawet ostry, natomiast w sprawach drugorzędnych wykazywał dużą elastyczność i zrozumienie dla odmiennej mentalności i kultury. Łączył w sposób genialny prawdę z miłością, przenikliwość teologa z wyczuciem duszpasterza. Dyskusja po referatach koncentrowała się głównie na wydarzeniu pod Damazkiem i jego konsekwencjach.

Po przerwie na kawę i herbatę rozpoczęła się II sesja, której przewodniczył o. prof. dr hab. Tomasz Dąbek OSB (PAT). Złożył się na nią jeden referat oraz trzy komunikaty. W referacie *Obraz św. Pawła na podstawie Listów Pasterskich* o. dr Ryszard Gryziec OFM (Wyższe Seminarium Duchowne Franciszkanów w Krakowie) przedstawił apostoła jako autorytet kościelny oraz model konwertyty i męczennika, wykazując różnice pomiędzy tym obrazem Pawła a znanym z wcześniejszych jego listów, co przemawia przeciw bezpośredniemu autorstwu Pawłowemu Listów Pasterskich. W komunikatach najpierw ks. dr Sławomir Stasiak (PWT we Wrocławiu) mówił o *Władzy i jej charakterze w Listach Pasterskich*. Wyróżnił najwyższą władzę Boga oraz ludzkie władze w państwie, rodzinie i Kościele. Listy te jego zdaniem nie akceptują w pełni, jak mogłoby się wydawać, ówczesnej sytuacji politycznej i społecznej (niewolnictwo, podporządkowanie kobiety), lecz wzywają adresatów do życia Ewangelią w każdym środowisku. Z kolei dr Zdzisław Kapera (UJ) przedstawił inskrypcje dotyczące *Sergiusza Paulusa, prokonsula Cypru (Dz 13,6–12)*, z których najbardziej pewna wskazuje na to, że pełnił on urząd w 37 roku. Wynikałoby z tego, że spotkanie św. Pawła z Sergiuszem na Cyprze musiało mieć miejsce wcześniej niż w latach czterdziestych, jak to powszechnie się przyjmuje. Można by uzgodnić tę datę z chronologią Nowego Testamentu, przesuwając również datę śmierci Chrystusa na lata wcześniejsze. Wreszcie ks. dr Dariusz Iwański (Wyższe Seminarium Duchowne Diecezji Toruńskiej) zaprezentował (pierwotnie miał to zrobić we czwartek) *Polską bibliografię biblijną on-line – projekt*. Jest to nowo otwarta strona internetowa (biblistyka.umk.pl) zawierająca bazę danych (artykuły w całości, słowa kluczowe, wyszukiwarki), zapowiedzi wydawnicze, aktualne informacje. Serwis jest darmowy, finansowany i wspierany przez Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu i Stowarzyszenie Biblistów Polskich. Sesja zakończyła się dyskusją na tematy poruszone w wystąpieniach.

Po niej zostały wręczone księgi pamiątkowe z okazji 65. urodzin ks. prof. dr. hab. Romanowi Bartnickiemu (UKSW) pt. *Przybliżyło się Króle-*

stwo Boże, Warszawa 2008 (Ad Multos Annos, 12) i dr. Zdzisławowi Kaperze pt. „Przeznaczyłeś nas dla Twojej prawdy” (4Q495), Warszawa 2007 (Rozprawy i Studia Biblijne, 29). Obaj jubilaci podziękowali za tę inicjatywę i wkład redaktorów i autorów książki. W przyszłym roku planowana jest księga pamiątkowa na 65. urodziny ks. prof. dr. hab. Juliana Warzechy SAC (UKSW).

W licznych komunikatach wydawniczych zaprezentowano nowe książki. Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu rozpoczął nową serię komentarzy patrystycznych do Biblii: *Biblica et Patristica Thoruniensia* tomem poświęconym Dziejom Apostolskim. W Oficynie Wydawniczej Vocatio ukazały się kolejne pozycje Prymasowskiej Serii Biblijnej, m.in. *Wielki słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu* w dwóch tomach. W Edycji Świętego Pawła ukazały się dalsze księgi Nowego Komentarza Biblijnego. Planowane jest też wydanie tych komentarzy w wersji podręcznej dla duszpasterzy i świeckich. Ukaże się też wkrótce *Najnowszy przekład z języków oryginalnych z komentarzem* całej Biblii, który wydawnictwo podaruje każdemu członkowi stowarzyszenia. W Wydawnictwie Tum ujrzały światło dzienne kolejne tomy w serii *Bibliotheca Biblica*, przede wszystkim trzypięciotomowa *Teologia Nowego Testamentu*. Instytut Teologii Biblijnej Verbum przygotował kolejne numery (13 i 14) czasopisma „Verbum Vitae” oraz *Nowe formularze Mszy o NMP*. Towarzystwo Biblijne w Polsce wydało *Księgi dydaktyczne Starego Testamentu* w przekładzie ekumenicznym. Swoje nowe publikacje przedstawili także dr Zenon Ziółkowski (Warszawa) w serii Biblioteka Miłośników Biblii oraz ks. prof. dr. hab. Tomasz Hergesel (PWT we Wrocławiu). Ten krótki przegląd pokazuje, jak bardzo powiększa się zasób publikacji biblijnych w naszym kraju. Są to rodzime opracowania naukowe i popularyzatorskie oraz tłumaczenia cennych pozycji zagranicznych. Wydawnictwa miały swoje stoiska w gmachu seminarium, więc można było nabyć najnowsze i wcześniejsze publikacje na miejscu.

Przed obiadem wykonana została wspólna fotografia pamiątkowa przed gmachem Papieskiego Wydziału Teologicznego, natomiast po obiedzie uczestnicy mieli możliwość zwiedzenia Ostrowa Tumskiego z katedrą i innymi historycznymi budowlami lub Panoramy Racławickiej i Muzeum Narodowego.

Po południu po kawie i herbacie rozpoczęła się III sesja prowadzona przez ks. dr. hab. Zdzisława Pawłowskiego (UMK). Otworzył ją referat ks. prof. Henryka Witczyka *Trzy porażki Jezusa? Socjologiczno-psychologiczna rekonstrukcja „ruchu Jezusa” a świadectwo Ewangelii*. Prelegent przedstawił nim koncepcje prof. Tomasza Polaka (Węclawskiego) (UAM) dotyczące Jezusa i Jego uczniów i starał się wykazać jego zapożyczenia z lite-

ratury angielskiej i niemieckiej oraz nieliczenie się z danymi Nowego Testamentu. Drugi referat poświęcony był *Nowym perspektywom w badaniach nad przypowieściami Jezusa*. Ks. dr Andrzej Najda (UKSW) zaprezentował krótko historię badań nad przypowieściami i zatrzymał się nad wydanym po niemiecku *Kompendium przypowieści Jezusa*, Gütersloh 2007, które omawia ich nazwę, gatunek, występowanie w ewangeliach i apokryfach, podział i interpretację. Na koniec ks. dr Ryszard Zawadzki (PWT we Wrocławiu) przedstawił komunikat *Jezus jako gō'el. Przyczynek do chrystologii Nowego Testamentu*. Omówił w nim instytucję *goela* i Boga występującego w tej roli w Starym Testamencie, aby na tej podstawie stwierdzić, że również Jezus jest *goelem* całej ludzkości, którą odkupił, zbawił poprzez swoje słowo i życie. W dyskusji podjęto głównie kwestie poruszone przez ks. prof. Henryka Witczyka, zastanawiając się też ogólnie nad sensem polemiki z tezami prof. Tomasza Polaka (Węclawskiego).

Po kolacji miało miejsce spotkanie towarzyskie w auli senatu Papieskiego Wydziału Teologicznego obok pałacu biskupiego. Gospodarzem był abp Marian Gołębiowski i rektor wydziału ks. prof. dr hab. Waldemar Irek, którzy na początku skierowali do uczestników krótkie słowo. Ks. prof. Tomasz Jelonek podzielił się swoimi wspomnieniami z 3. kongresu biblijnego (określenie „symposium” pojawiło się później), który odbył się we Wrocławiu w 1974 roku. Spotkanie przebiegało w przyjaznej atmosferze. Przy posiłku można było swobodnie porozmawiać na różne tematy, spotkać starych znajomych lub nawiązać bliższy kontakt z nowymi osobami, powspominać minione lata czy podjąć wspólnie jakieś nowe inicjatywy. Spotkania te weszły już na dobre do programu sympozjów, gdyż przyczyniają się wydatnie do lepszej integracji środowiska.

Czwartek 18 września rozpoczął się również mszą świętą. Przewodniczył jej ks. prof. Henryk Witczyk, a homilię wygłosił ks. prof. Waldemar Chrostowski. Starał się w niej odpowiedzieć na pytanie, po co bibliści zajmują się Pismem Świętym, poświęcają sporą część swego życia na jej czytanie, objaśnianie i wykładanie. Ostatecznym celem ich żmudnej pracy jest poznanie i umiłowanie Boga. Każdy człowiek nosi w sobie pragnienie Boga, religie są wyrazem poszukiwania Boga, dlatego je zgłębiamy. Biblia wyraża również to pragnienie i zaspokaja je w największej mierze, bo objawia stopniowo oblicze Boga, aż w końcu ukazuje je w obliczu Jezusa. Wcielenie Boga, a jeszcze bardziej Jego męka i śmierć były jednak skandalem dla człowieka, nawet dla Piotra. Bóg-Człowiek cierpiący pozostał do dziś nieprzekraczalnym skandalem dla Żydów i muzułmanów (Jan Paweł II). Iść za Jezusem oznacza przyjąć Jego los, także krzyż w nadziei zmartwychwstania. Bibliści studiują Pismo Święte, by poznać lepiej Boga w Jezusie

Chrystusie i przybliżyć Go innym. W Eucharystii Jezus, Wcielone Słowo Boga, jest najbardziej obecny. Maryja i Józef szukający swego Syna są wzorem przyjmowania słów Jezusa, nawet gdy nie do końca się ich rozumie. Przykładem umiłowania Boga ponad wszystko i szukania Go całym życiem jest także patron dnia św. Stanisław Kostka, który w krótkim czasie zdobył prawdziwą mądrość.

Po śniadaniu rozpoczęła się IV sesja, której przewodniczył ks. dr hab. Krzysztof Bardski. Złożyły się na nią dwa referaty. Dr Krzysztof Mielcarek (UKSW) mówił na temat *Jeruzalem – Jerozolima. Zarys teologicznego wymiaru onomastyki Miasta Świętego*. Pokazał, że tym dwom nazwom nadawane są w Piśmie Świętym i judaizmie różne znaczenia: teologiczne lub geograficzne w zależności od sytuacji, w której powstało dane dzieło. W Nowym Testamencie hebraizujące „Jeruzalem” oznacza miasto związane z dziełem zbawczym Jezusa, natomiast hellenistyczna „Jerozolima” podkreśla aspekt geograficzny. W swoim referacie *Nowy Testament po żydowsku wydrukowany w 1540 r. w Krakowie* prof. dr hab. Krzysztof Pilarczyk (UJ) zaprezentował pierwszy drukowany w Polsce Nowy Testament i jedyny przy użyciu czcionki hebrajskiej. Była to bowiem transkrypcja hebrajska niemieckiego przekładu Nowego Testamentu Marcina Lutera. Niekiedy słowa oryginału niemieckiego są oddane we wczesnym języku jidisz. Dzieło zostało wydrukowane przez Pawła Helicza, nawróconego Żyda, przy poparciu bpa krakowskiego Piotra Gamrata († 1545) w celach misyjnych, aby Żydzi mogli poznać Nowy Testament i nawrócić się. Jedyny egzemplarz tego wydania znajduje się w Bibliotece Jagiellońskiej. W dyskusji zauważono, że język polski, jako bodaj jedyny, posiada dwa terminy na oznaczenie Miasta Świętego: „Jeruzalem” i „Jerozolima” odpowiadające dwom terminom w biblijnym języku greckim: Ἱερουσαλήμ i Ἱεροσόλυμα, i postulowano, aby używać ich precyzyjnie w przekładach. Zwrócono także uwagę, by polskie terminy akcentować w wymowie tak jak greckie: „Jeruzalem” na ostatniej sylabie, a „Jerozolimę” na trzeciej od końca.

Po przerwie na kawę i herbatę miała miejsce ostatnia, V sesja prowadzona przez s. prof. Ewę Jezierską. W jej ramach najpierw ks. dr hab. Dariusz Dziadosz (KUL) wygłosił referat *Geneza tradycji o patriarchach w Rdz 12–36*. Pokazał w nim, że cykle o Abrahamie i Jakubie składają się z różnych tradycji powstałych na przestrzeni długiego czasu, które zostały zredagowane po niewoli babilońskiej jako wstęp do historii właściwej Izraela od niewoli egipskiej do wejścia do Ziemi Obiecanej (Wj-Lb). W komunikacie *Proforystyka biblijna – status i miejsce w teologii* ks. dr hab. Stanisław Haręzga (KUL) zwrócił uwagę, że temu działowi biblistyki zajmującemu się zasadami i sposobami wykładania Biblii poświęca się za mało miejsca

i niepotrzebnie dzieli się go na proforystykę naukową i pastoralną. Jego zdaniem dział ten powinien być rozbudowany i ukształtowany w odrębną jednostkę o nazwie „proforystyka biblijna”. Problemem jest znalezienie dla niej miejsca w biblistyce i pomiędzy różnymi dyscyplinami teologicznymi: liturgiką, homiletiką, katechetyką, teologią pastoralną. Z kolei prof. dr hab. Adam Linsenbarth (Instytut Geodezji i Kartografii w Warszawie) przedstawił komunikat *Biblijna przestrzeń geograficzna i kartograficzne metody jej prezentacji*. Podkreślił znaczenie znajomości miejsc związanych z wydarzeniami biblijnymi dla interpretacji Pisma Świętego i przedstawił różne możliwości prezentowania przestrzeni geograficznej – jej powstawania, ukształtowania, pokrycia, nawodnienia: mapy, zdjęcia lotnicze i satelitarne, modele numeryczne, widoki perspektywiczne. Zaprosił biblistów do współpracy przy tworzeniu tego rodzaju pomocy. Na koniec w krótkim komunikacie poza pierwotnym programem o. dr Bernard Arndt OFM (Wyższe Seminarium Duchowne Franciszkanów we Wrocławiu) zapoznał obecnych z wynikami najnowszych prac archeologicznych prowadzonych przez Franciszkańskie Studium Biblijne w Jerozolimie w Magdali. Było to miasto rzymskie z prężnie działającym przetwórstwem rybnym. Odkryto w nim pozostałości licznych budowli: drogi (*via maris*), kolumnady, term z mozaiką przedstawiającą łódź i elementami drewnianymi, akweduktu. W mieście była też prawdopodobnie synagoga. Ze źródeł chrześcijańskich wiadomo, że stamtąd pochodziła uczennica Jezusa Maria zwana dlatego Magdaleną oraz że na obrzeżach miasta stał chrześcijański kościół. Na jego ślady archeolodzy jeszcze się nie natknęli. W dyskusji podkreślono dogodne położenie Palestyny z jednej strony dla zachowania przez Izraelitów odrębności religijnej i kulturowej, a z drugiej dla ich kontaktów z ludami ościennymi: od wschodu kraj jest ograniczony przez rów tektoniczny biegnący od Tarsu przez dolinę Jordanu, Morze Martwe, Morze Czerwone do Jeziora Wiktorii, a od zachodu przez Morze Śródziemne, a na dodatek poprzecinany w poprzek głębokimi potokami, natomiast wzdłuż Morza Śródziemnego biegła *via maris*.

W wolnych wnioskach zaproponowano, aby wszystkie materiały z sympozjum zamieszczać w „Zeszytach Naukowych Stowarzyszenia Biblistów Polskich”, może w odrębnym numerze, i przypomniano, by zgłaszać na bieżąco nowe publikacje do bibliografii książkowej (ks. dr Piotr Ostąński, UAM) i czasopisma bibliograficznego w języku angielskim (dr Zdzisław Kapera) oraz do bibliografii elektronicznej (ks. dr Dariusz Iwański).

Zamykając sympozjum, przewodniczący stowarzyszenia podziękował wszystkim uczestnikom za aktywny udział i stworzenie dobrej atmosfery, szczególnie zaś autorom referatów i komunikatów, prowadzącym poszcze-

gólne sesje, a także dr Annie Kuśmirek (UKSW) za podjęcie się funkcji sekretarza stowarzyszenia i tego spotkania. Podkreślił coraz liczniejszy udział osób świeckich, w tym również kobiet, i wyraził życzenie, aby ich naturalna wrażliwość dochodziła częściej do głosu w wystąpieniach. Zachęcił do pisania sprawozdań z sympozjów w różnych czasopismach, bo w ten sposób działalność biblistów jest dokumentowana, a informacja o niej dochodzi do szerszego kręgu odbiorców. Jeszcze raz skierował słowa wdzięczności pod adresem abpa Mariana Gołębiewskiego, władz i alumnów Metropolitalnego Wyższego Seminarium Duchownego oraz władz Papieskiego Wydziału Teologicznego za serdeczne przyjęcie i pomoc w zorganizowaniu dorocznego spotkania. Następne odbędzie się w dniach 22–24 września 2009 w Olsztynie, dokąd zaprasza abp Wojciech Ziemia i Wyższe Seminarium Duchowne Metropolii Warmińskiej. Dziękując w imieniu zarządu i wszystkich obecnych ks. prof. Waldemarowi Chrostowskiemu za przygotowanie i przeprowadzenie tego spotkania i życząc mu owocnego udziału w Synodzie Biskupów, o. dr. hab. Ryszard Sikora zaproponował, by w programie 47. Sympozjum Biblistów Polskich znalazło się miejsce na omówienie prac synodu i jego wyników. Wspólny obiad zakończył całe spotkanie.

Kraków

KS. STANISŁAW WRONKA

